

Knut Anton Mork, Professor emeritus ved NTNU og Handelshøyskolen BI.

Den norske avhengighetskulturen

I fredagens statsbudsjett vil ca 20% av utgiftene bli finansiert fra oljefondet. Våre naboland klarer seg godt uten. Lider vi av samme avhengighet som u-land?

Siden 2016 har andelen av statens utgifter som finansieres av oljefondet variert mellom 15% og 25%. Det har vi klart uten å komme i konflikt med handlingsregelen. For når fondet vokser seg stort nok, blir 3% av det stort nok til å dekke en god femtedel av statsbudsjettet. Hvis handlingsregelen er alt vi bryr oss om, er dette innafor. Likevel har vi et problem.

Et avhengighetsproblem. Vi er blitt avhengige av å kunne bruke penger vi ikke tjener av eget arbeid. Slik likner vi farlig mye på utviklingsland som er blitt avhengige av bistand. Det kaller vi gjerne avhengighetskultur og nøler sjelden med å vise moralske pekefinger.

Men vi har da ikke gjort oss avhengige av stadige overføringer fra andre land. Eller har vi det? Pengene kommer fra fondets inntjening i hele verdens næringsliv utenfor Norge. Vi anser dem rettmessig som våre fordi kapitalen kom fra olje og gass som vi fant rett utafør egen stuedør. Og loven sier at alt vi finner der, er vår rettmessige eiendom.

Hvor lenge kan vi regne med at resten av verden godtar den begrunnelsen? Vi er raske til å understreke at naturressurser tilhører fellesskapet, men like raske til å begrense fellesskapet til våre egne borgere. Juridisk har vi rett. Moralsk er det mye mer uklart. Eller moral til side: Kan vi regne med at det internasjonale samfunnet i lengden vil finne seg i at vi hvite i nord beholder alt for oss selv?

Oljepengetavhengigheten utgjør også en skarp kontrast til våre nærmeste naboland. Selv om vårt skattenivå er litt lavere enn deres, er forskjellen i skatteinngang bare omtrent halvparten av det vi tar ut av fondet. Samtidig finner jeg det vanskelig å hevde at våre offentlige

tjenester er bedre enn deres. Mange vil nok hevde det motsatte.

Derfor er vi ikke lenger noe utstillingsvindu for den skandinaviske velferdsstaten. Den er det naboene våre som kan vise fram. Siden de har klart å holde sine budsjetter i balanse, må de ha klart å effektivisere offentlig sektor på en helt annen måte enn vi. Hos oss er det nærmest blitt en regel at hvert forslag til innsparing møtes med så massive protester at forslaget raskt trekkes tilbake.

Samtidig møter våre folkevalgte nye reelle krav. Krigen i Ukraina viser at vi må bruke mer på forsvar. Ekstremvær har avslørt nye behov for rassikring og økt kostnadene ved å bygge. Omstilling til lavutslippssamfunnet vil gi enda flere kostnader. Eldrebølgen krever økte ressurser til helsevesen og eldreomsorg.

Skal vi få plass til dette, må vi forandre måten vi lager budsjetter på. Vi kan ikke bare bevilge mer penger hver gang noen peker på et nytt eller forsømt behov. Vi må minst like mye spørre om det er noe vi kan gjøre annerledes, slik at vi kan møte de påpekte behovene uten alltid å måtte bruke mer penger. Første bud må da være å slutte med å reversere reformer med effektiviseringspotensial, som politireformen, domstolreformen og sammenslåing av fylker og kommuner.

Men vi kan ikke stanse der. Jeg er ingen ekspert på helsevesenet. Ikke desto mindre mistenker jeg at noe må være galt når vi bruker over 60% mer per innbygger på helse enn naboene våre i Finland, uten noen tegn som jeg kjenner til på at de behandler pasientene dårligere. Lykkeligere er de visst også. Da må de ha innrettet seg smartere. Kan vi ikke lære noe av dem?

Dernest må vi innse at ikke alle gode formål fortjener å finansieres av staten. Vi kan ikke bare spørre om alle tiltak har gode virkninger, men om virkningen er gode nok til å bli tatt med innafor budsjetttrammene.

Vi blir nødt til å prioritere bedre enn vi gjør i dag.

I finanspolitiske kretser er det blitt vanlig å hevde at det meste av statsbudsjettet allerede er bundet opp før den til enhver sittende regjering kan forsøke å finne plass til de godbitene de har lovt sine velgere — den såkalte «profleringspotten». Den typen tenkning fungerer som en garanti for fastlåsthet, og i vårt tilfelle for avhengighet av oljepengene.

Kan vi klare å komme oss ut av den?

Denne kronikken ble først publisert i
Dagens Næringsliv:

<https://www.dn.no/okonomi/okonomi/statsbudsjettet-2024/handlingsregelen/den-norske-avhengighetskulturen/2-1-1526688>